

СВІТОВИЙ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ ТА ПРОБЛЕМА ТОЛЕРАНТНОСТІ (ІСЛАМСЬКИЙ ЧИННИК)

На сьогодні світ є поліцівілізаційним, полікультурним, полінаціональним та полірелігійним конгломератом. Процес глобалізації, котрий охопив майже всі сфери людського життя, дав можливість кількісно збільшити зустрічі представників різних національних, культурних та релігійних ідентичностей. Власне від того, який буде характер цих зустрічей залежить майбутнє всього людства.

Самуель Хантінгтон у своїй праці "Зіткнення цивілізацій", підкреслює, що цивілізація є одиницею спілкування, зазначаючи, що в основі цивілізації лежить культура, а основою культури є релігія. Цивілізації характеризуються своєю динамічністю. Вони характеризуються підйомом, занепадом, розпадом, злиттям з іншими цивілізаціями та зникненням їх. Так, А.Тойнбі в праці "Дослідження історії" виділяє двадцять одну цивілізацію, з яких на сьогодні діючими залишилися лише шість. С.Хантінгтон виділяє вісім цивілізацій: західну, конфуціанську, японську, ісламську, індуїстську, православно-слов'янську, латиноамериканську, африканську. Вчений зазначає, що після закінчення "холодної війни" розпочалась завершальна стадія панування західної цивілізації. Центральним питанням нині постає взаємодія між західною і незахідною цивілізацією. "Нація-держава залишиться головною діючою особою в міжнародних справах, але найбільш значимі конфлікти глобальної політики будуть розгортатися між націями і групами, що належать до різних цивілізацій". [Хантінгтон С. Столкновение цивилизаций? // Полис. – 1994. – № 1. – С.33.]

Достатньо довге лідерство у світовому устрої західної цивілізації породило певні механізми її несприйняття іншими цивілізаціями, котрі мають власну ідентичність, в основі яких лежить власна історія, мова, культура, традиції. І тут треба зауважити, що не останнє місце тут займає релігійний чинник. Як зазначає С.Хантінгтон "Люди різних цивілізацій по-різному дивляться на відносини між Богом і людиною". [Там само. – С. 37]

* Аспіранти кафедри релігієзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Тому ми спостерігаємо непорозуміння, джерела яких визначаються культурною традицією. Не винятком є відносини західної та ісламської цивілізацій. Уже впродовж тринадцяти століть тягнеться конфлікт між ними. Власне західна цивілізація визначається європейською та північноамериканською територією, відповідно ісламська – арабською, турецькою, та малайською. Перш за все, непорозуміння та неприйняття полягають у тому, що Захід намагається нав'язати свої цінності демократії та лібералізму як загальнолюдські, нехтуючи цінностями інших цивілізацій. Проте цінності лібералізму не сприймаються універсальними поза межами Західної цивілізації. Канадський філософ Чарльз Тейлор пояснює цей факт тим, що лібералізм сприймається мусульманами не як продукт світський, продукт пострелігійного світосприйняття, а як “паросток християнства”, отримуючи ворожий супротив у відношеннях і розподілу ми – вони” або своє – чуже. З причини того, що відбулася підміна понять на рівні загальнолюдських і західних цінностей, західна демократія наштовхується на антизахідні рухи.

З іншого боку, процеси демографічного зростання і безробіття населення в арабському світі збільшує еміграцію у країни Західної Європи. Внаслідок цього відбувається наступне: нав'язуючи незахідним цивілізаціям так звані “загальнолюдські” цінності, західна цивілізація не зможе продемонструвати їх практичне втілення на своїх територіях, що впливає з несприйняття напливу емігрантів. Так, в Італії, Франції й Німеччині расистські настрої здобувають усе більше відкриту форму, а починаючи з 1990 р., постійно наростають політична реакція й насильство щодо арабських і турецьких емігрантів. Власне тут ми теж бачимо зіткнення ми – вони в якому Захід не збирається поступатися своєю ідентичністю.

У своїх висновках С.Хантінгтон пророкує, що “у найближчому майбутньому основним вогнищем конфліктів будуть взаємини між Заходом і низкою ісламо-конфуціанських країн”. [Там само. – С. 47] З усіх цих фактів напрошується тільки один висновок: потрібно вчитися розробляти механізми співіснування з іншими. Але власне зараз, коли західна цивілізація є домінуючою серед всіх інших цивілізацій, перш за все, їй потрібно розробити модель співіснування з іншими, яка б була найбільш прийнятною та безболісною для інших цивілізацій.

Зазначені проблеми стосуються не лише міжцивілізаційних відносин. Не лише світ є мультикультурним, але й самі цивілізації, тією чи іншою мірою є такими. До речі, С.Хантінгтон відзначає, що найпроблемнішими відносинами будуть розвиватися між групами, котрі відносяться до різних цивілізацій, але ж ці групи існують й у межах однієї цивілізації, окремих держав. Так, для західних ліберальних суспільств, де свобода особи стала універсальною цінністю, існування національних та релігійних меншин стала темою для дискурсу. Одним із тих, хто піднімав цю проблему, був Ч.Тейлор. В есе “Політика визнання” філософ зазначає, що наявність величезної кількості культурних та національних ідентичностей порушує питання про ставлення до них. Чи має принцип “рівної поваги до всіх” враховувати відмінності в ідентичностях? Якщо “ні”, то порушується принцип “недискримінації”. Якщо ж “так”, то таке ставлення буде знищувати “ідентичність тим, що примушує людей ставати гомогенним виливком, а таке ставлення є несправедливим”. [Тейлор Ч. Політика визнання // Тейлор Ч. Мультикультуризм та “Політика визнання”. – К.: Альтерпрес, 2004. – С. 44-45]

У практичній площині європейська спільнота вже дала відповідь на це питання. Франція та Німеччина заборонили носіння релігійних атрибутів у державних навчальних закладах. Нещодавно ПАРЕ відмітила, що ці положення відповідають Європейській конвенції про права людини. [Рекомендація ПАСЕ 1720 (2005) по итогам IV сессии // <http://uath.org/index.php?news=616>]

“Правову дискримінацію” мусульман – згадувані заборони “вдарили”, в першу чергу, саме по мусульманському населенню – можна розглядати як захисний крок до збереження ідентичностей європейських народів. За підрахунками демографів за сучасних темпів приросту корінних націй та мігрантів через пару десятків років у ряді країн (Франції, Німеччині, Нідерландах) кількість мусульман буде перевищувати кількість християн. У Франції (за різними підрахунками) мусульмани складають від 5% до 10%, у Німеччині – біля 5%. У столиці Нідерландів – Амстердамі іслам вже є найпоширенішою релігією, її сповідують 13% мешканців міста – 10% католиків, 5% протестантів, 1% іудеї, 12% послідовники інших релігій і 59% невіруючих. За демографічними показниками кожен четвертий новонароджений в Нідерландах – мусульманин. Це означає, що через 20 років половина з тих, хто досяг 18 років будуть мусульманами.

Перед європейцями стоїть проблеми збереження своєї власної культурної самобутності й інтеграції мігрантів у свої суспільства. Як зазначає Хан Етзінкер, в країнах Європейського союзу існує три основних підходи до вирішення проблеми мігрантів. Перший полягає в тому, що мігрантів розглядають як тих, хто тимчасово перебуває на території країни. Такого підходу притримуються й Німеччина, Австрія, Швейцарія. Другий підхід – мігрантів розглядають як таких, хто постійно проживає у державі. Відносини з ними будуються на інтеграційних засадах. У цьому випадку створення “громад” мігрантів не заохочується. Прикладом такого підходу є французький досвід. Третій – мігранти сприймаються як етнічні меншості. У цьому випадку за ними залишається право на збереження культурної ідентичності, узаконений культурний плюралізм. Такого підходу притримуються скандинавські країни та Сполучене Королівство. [Див.: Франція и секуляризм: сравнительный обзор // <http://islam.com.ua/articles/actuality/analytic/49>]

Американський філософ Майкл Волцер вказує на те, що уряди найліберальніших національних держав (Норвегії, Франції, Нідерландів) акцентують свою увагу, в першу чергу, на “культурному виживанні нації, що становить більшість населення держави. Вони не заявляють про свою нейтральність з питань, що стосуються мови, історії, літератури, календаря чи навіть тих звичаїв більшості населення, які є найважливішими”. Водночас вони намагаються толерантно відноситися до національних та релігійних меншин, надаючи їм рівну свободу в самоорганізації. [Волцер М. Комсентар // Тейлор Ч. Мультикультуризм та “Політика визнання”. – К.: Альтерпрес, 2004. – С. 93]

Ростислав Димерець зауважає, що “в останні десятиліття ХХ ст. ліберально-демократичні країни опинилися в ситуації, коли в межах їхніх суспільств різні за характером окремі соціальні, національні та культурні групи стали вимагати політичного забезпечення своєї ідентичності...”. [Димерець Р. Зіткнення традицій і потреба у визнанні (Післямова перекладача) // Тейлор Ч. Мультикультуризм та “Політика визнання”. – К., 2004. – С. 97]

Звісно, в першу чергу, це стосується країн, де відбувається інтеграція без збереження культурної ідентичності (тобто асиміляція). Домінуючі національні та культурні групи сприймають досить неоднозначно заяви про якісь інші ідентичності. Міжнародна спільнота, в цілому, ці проблеми розглядає через

призму понять дискримінація, справедливість та толерантність. Однак пересічні громадяни західних суспільств мають певні стереотипи та пересуди щодо ісламу та мусульман. Наведемо результати кількох соціологічних досліджень, котрі проводили там в останні кілька років.

Дослідницька організація “The Pew Forum on Religion & Public Life” виявила, що американське суспільство краще сприймає мусульман, ніж іслам як такий. До мусульман – мешканців США – позитивно відносяться 55% опитаних (негативно – 25%), а до ісламу як релігії – 39% (негативно – 36%).

Дослідження іншої організації – “Pew Research Center for the People and the Press” показало, що 48% американців, 67% британців, 64% французів, 41% німців та 53% росіян “добре” або “дуже добре” відносяться до мусульманам. Мусульманофоби складають меншу частину цих держав: у США їх 32%, у Великій Британії – 18%, у Франції – 29%, у Німеччині – 46%, у Росії – 38%.

Нещодавно були оприлюднені результати дослідження релігійної нетерпимості у Росії, згідно із якими лише 30% православних вважають, що мусульманам можна дозволити проповідувати іслам публічно.

Усе це ставить питання про ставлення до мусульман та ісламу в Україні. За 15 років незалежності нашої держави були дослідження, котрі підіймали це питання. У 1999 році соціологічне дослідження, котре було проведене МАГО “АРРАІД” та кафедрою психології Таврійського університету виявило, що 23% російського населення Криму позитивно ставляться до мусульман, а 19% негативно. Всеукраїнське дослідження 2003 року, яке проводило “Юкрейніан соціолоджі сервіс” виявило, що 13% українців ставляться позитивно до ісламу, а 15% негативно.

МГО “Молодіжна асоціація релігієзнавців” та МАГО “АРРАІД” у листопаді-грудні 2005 року провели соціологічне опитування студентів київських вищих навчальних закладів з виявлення рівня національної та релігійної толерантності. Було опитано приблизно 440 студентів із Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова та Національного авіаційного університету.

Почнемо із толерантності в українському суспільстві. Студентів попросили дати оцінку рівню толерантності у суспільстві. Відповідь “Люди дуже толерантні” обрали 2%;

“переважно люди толерантні, але іноді трапляється прояви нетерпимості” – 48%; “переважно люди не толерантні, часто трапляються випадки дискримінації і нетерпимості по відношенню до національних і релігійних меншин” – 30%; “люди постійно виявляють ворожість по відношенню до інших” – 7%; “важко сказати” – 13%.

На питання “Чи доводилося Вам останнім часом стикатися з випадками релігійної дискримінації?” 22% відповіли “так”, 63% відповіли “ні” і 15% вагалися із відповіддю.

Ще одне питання на якому варто зупинитись – це сумісність ісламу із цінностями демократії. Лише близько 12% студентів відповіли “так”, тобто, вважають, що іслам сумісний із демократичними цінностями, біля 54% відповіли “ні” і складним це питання виявилось для 34% респондентів.

Загалом рівень толерантності київського студентства до національностей, котрі традиційно сповідують іслам та до мусульман як таких є досить низький. Це має бути сигналом для української влади для розробки загальнодержавної програми та підтримки ініціатив громадських організацій із розвитку толерантності в українському суспільстві. “Ліберально-демократична політика, – зауважує американський релігієзнавець Стівен Рокфелер, – лише тоді є міцною та здоровою, коли все суспільство просякнуте духом демократії – в родині, у школі, в бізнесі та виробництві, в релігійних та політичних установах”. [Рокфелер С. Коментар // Тейлор Ч. Мультикультуризм та “Політика визнання”. – К., 2004. – С. 85] Те саме стосується толерантності, котра вважається Західною цивілізацією універсальною цінністю і без якої неможливо розбудова та повноцінне функціонування демократії.

Владиченко Лариса, Кисельов Олег. «Світовий мультикультуралізм та проблема толерантності (ісламський чинник)». Стаття присвячена проблемі співіснування різних культур та релігій в сучасних ліберально-демократичних суспільствах. Аналізуючи цю проблему, автори розгортають її в площину толерантного ставлення до мусульман та ісламу. В статті представлені попередні результати соціологічного дослідження, яке

було проведене Молодіжною асоціацією релігієзнавців в партнерстві з асоціацією «ARRAID».

Vladychenko Larisa, Kisselyov Oleg. “World’s multiculturalism and tolerance problem (Islam factor)”. The article deals with the problem of coexistence of different cultures and religions in modern liberal democratic societies. Considering this problem authors turn it out to western tolerance toward Muslims and Islam. The previous results of sociological research realized by Youth Association of Rcserchers of Religion in partnership with Association “ARRAID” are presented at the article.